

ALINTI KELİMELER BAKIMINDAN TÜRKÇE SÖZLÜK

Oğuzhan DURMUŞ*

ÖZET

Türkçe, tarih içinde birçok dili etkilemiş ve birçok dilden etkilenmiştir. Türkiye Türkçesinin sözcük varlığını ortaya koymak için Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan "Türkçe Sözlük" günümüze kadar 9 baskı yapmıştır. Bu çalışmanın amacı, "Türkçe Sözlük"ün 9. baskısı verilerine dayanarak Türkiye Türkçesi'nin diğer dillerden aldığı kelimeleri belirlemektir.

1. Giriş

Kültürlerin sınırları olmamasına bağlı olarak tüm topluluklar, milletler ve kültürler birbirlerinden az ya da çok etkilenmiştir. Bu etkileşim, maddi ve manevi kültür ürünlerinde karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde ise, bu etkileşim doruk noktasına ulaşmış ve çeşitlilik kazanmıştır. İnternet, televizyon gibi iletişim araçları, film, dizi, marka, reklâm, ağ sayfası vb. etkileyici-yönlendirici unsurlarla, ait oldukları toplumun, milletin ve kültürün propagandasını yapmaktadırlar. Günümüzde Dünyayı derinden ve yoğun olarak etkileyen Amerikan-İngiliz (Anglo Sakson) ve Avrupa Kültürü'nün bu araçlara en çok sahip olan ve bunları en etkin kullananlar olduğunu görmekteyiz.

Tarihin çeşitli devirlerinde, kültürel etkileşimin devletlerin siyasal güçlerine doğru orantılı olarak değişik milletler veya kültürler tarafından gerçekleştirildiğini görmekteyiz. Dilbilim incelemelerinin sonuçlarına göre, herhangi bir dilin diğer dillerden daha gelişmiş olması mümkün değildir.¹ Buna göre, dil etkileşimi sürecinde baskın durumda olabilmenin ilk ve en temel şartı, ekonomik-siyasi üstünlük ve yeterlidir. Bu cümleden olmak üzere, İngilizce'nin günümüzde hemen hemen bir Ortak Dil (Lingua Franca) haline gelmesi o dilin kendi yeterliliğinden değil, İngilizce'yi resmi dil olarak kullanan Amerika Birleşik Devletleri'nin, 20. yüzyılın ekonomik ve siyasi lideri olmasıdır.

Kültürel etkileşimin en yoğun olduğu alan dildir. Çünkü dil, gündelik yaşamda en çok kullanılan araç ve en kolay etkilenen sistemdir. Belli bir kavramı, bir nesneyi ya da fiili karşılayamayan dil, türetme yapısı, o dili kullanan toplumun sosyolojik durumu gibi benzeri ölçütlere göre yakınından başlamak üzere (kültürel, siyasi, coğrafi, dil akrabalığı vb.) diğer dillere müracaat eder. Belki de bu alıntılama

* Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Elmek: oguzdur@yahoo.com

¹ Demir, N; Yılmaz, Emine (2003) *Türk Dili El Kitabı*, Ankara, Grafiker Yayınları s.18.

süreci, dilin “Az çaba ile çok şey anlatma” yasasına bağlıdır. Çünkü, yeni bir kelime türetmek, veya onu karşılayacak bir kelime grubu oluşturmak, eylemsel olarak kelime almaktan daha zordur.

Bir dile yabancı öğelerin girişi genel olarak şu nedenlerle gerçekleşmektedir.²

1. Sosyal hayattaki köklü değişiklikler
2. Din ve medeniyet dairesindeki değişiklikler
3. Tercüme faaliyetleri
4. Alfabe değişiklikleri
5. Geri kalmışlık
6. Dil bilinci eksikliği
7. Çok coğrafya değiştirmek
8. Dilin türetme yapısının kısırlığı
9. Bilimsel ve teknolojik yenilikler
10. Özenti-kişilerin boğenilme arzusu

Alıntı çalışmaları, dilbilim çalışmaları içinde önemli bir yer tutmaktadır. Dilin etkileşimi, dilin sözcüklüğü, sözdizimi (kelime grupları), ve biçimbilimsel alanlarında (kelime yapımı) olabilmektedir. Dilin etkilenim süreci içinde en fazla pay sözcüklüğüne düşmektedir.³ Bir dilin, başta leksikolojik olmak üzere, morfolojik ve sözdizimsel özellikleri ortaya çıkarılırken alıntı öğelere dikkat edilip bunların değerlendirilmesi şarttır. Alıntı⁴ öğelerin yeterince belirlenip ortaya konulmaması söz konusu çalışmaları eksik bırakacaktır.

Alıntı kelimeler, bir dile sözlü ve yazılı yollardan girerler. Şifahi yolla giren alıntı sözcükler (kulak alıntısı) o dilin ses yapısına uydurulmaya çalışılmaktadır. Hatta halk etimolojisi yoluyla semantik olarak dile mal edilmeye çalışılırlar. Yazı yoluyla dile giren yabancı kelimelerin (göz alıntısı) fonetik olarak kendilerini diğer yola nazaran daha fazla korudukları görülmektedir. Alıntı kelimeler, alınma biçimleri, alınma gereksinimleri gibi birçok ölçüt karşısında ele alınıp incelenebilir.⁵

Dil bir toplumun aynası olduğundan kültürler arası iletişimin göstergesi olması hasebiyle alıntı öğe araştırmaları kültür etkileşimlerinin belirlenebilmesi yönüyle büyük önem taşımaktadır.

² Buran, Ahmet (2001) “Yabancı Diller Karşısında Türkçe” *Türk Yurdu-Türkçeye Saygı*, C. 21, S. 162-163, s. 79.

³ İmer, Kamile (2001) *Türkiye’de Dil Plânlaması: Türk Dil Devrimi*, Ankara, Kültür Bakanlığı: 2166 s. 1 2. Baskı.

⁴ Bu kavram için *ödüncleme* ve *kopyalama* terimleri de kullanılıyorsa da, ilkinin anlam uygunsuzluğu, ikincisinin de henüz yaygınlaşmaması sebebiyle biz, yazımızda “alıntı” terimini tercih etmekteyiz.

⁵ Karaağaç, Günay (2002) *Dil, Tarih ve İnsan*, s.97-109, Akçağ Yayınları-Ankara.

2. Türkçe Sözlük

Dilimizde kamus, lügat, okyanus, ferheng gibi kelimelerle ifade edilen, daha sonra özleşme çabaları sonucunda ortaya köyulan ve kimi eleştirilere⁶ de konu olan "sözvarlığı kitabı" anlamındaki **sözlük** kelimesi Zeynep Korkmaz tarafından şöyle tanımlanmaktadır:

"Bir dildeki kelimeleri esas alarak, onların temel anlamlarını, kazandıkları yan anlamları ile başka kelimelerle kurdukları ifadelerdeki anlam inceliklerini, değişik kullanımlarını, deyimlerini gösteren ve dilin bütün söz varlığını içine alan kitap"⁷

Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı gibi, sözlükler bir dilin sözvarlığını içermesi bakımından milletlerin kültür hayatında çok önemli bir yer tutmaktadır. Sözlüklerin içerdiği "sözvarlığı" ise esas olarak *iç öğeler* ve *dış öğeler*'den oluşmaktadır.

İç öğeler, dilin kendinin sahip olduğu kaynaklardan hareketle fonetik, morfolojik, sentaktik ve semantik yollarda ortaya çıkan geliştirme şeklinde oluşmaktadır.

Dış öğeler ise, bir dilin sahip olduğu kaynaklardan değil de, onun dışında olan bir başka dilden alıntılar olarak değerlendirilebilir.

Türk Dil Kurumu, kurulduğu 1932 yılından sonra doğrudan özleşme çalışmalarına girişmiş, sözlük çalışmalarına kuruluşundan 7 yıl sonra 1939'da başlamıştır. 1945 yılında "Türkçe Sözlük" adlı eserle gerçekleşmiştir. Bu ilk sözlüğün hazırlanmasında Hasan Reşit Tankut, Ali Canip Yöntem ve Mehmet Ali Ağakay görev almışlardır.

Türkçe Sözlük'ün, düzeltilmiş ve genişletilmiş II. baskısı 1955 yılında yapılmıştır. Bu baskıda, Mehmet Ali Ağakay, Hasan Eren, Nurettin Artam ve Ferit Devellioğlu görev almışlardır.

III. baskı, 1959; IV. baskı 1966 yılında yapılmıştır. II-III ve IV. baskılar aynı ekip tarafından hazırlanmıştır.

Sözlüğün düzeltilmiş ve genişletilmiş V. baskısı, Kemal Demiray, Behçet Kemal Çağlar, Saadetin Buluç, Sabahattin Kudret Aksal, Ferit Devellioğlu, Neval Kılıçkını ve Kadriye Alkan'dan oluşan komisyon tarafından 1966 yılında gerçekleştirilmiştir.

⁶ Örn. Safa, Peyami (1990) *Osmanlıca Türkçe Uydurmaca*, s. 275. Ötüken Neşriyat-İstanbul (3. basım).

⁷ Korkmaz, Zeynep (2003) *Grammer Terimleri Sözlüğü*, s. 199, TDK Yayınları- Ankara (2. basım).

VI. baskı, bir önceki baskıda çalışan ekip tarafından 1974 yılında kullanıma sunulmuştur.

Türkçe Sözlük'ün VII. baskısı iki cilt olarak 1983 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu baskıda, Kemal Demiray, Mustafa Canpolat, Semih Tezcan, Kadriye Alkan, Tayyibe Uç ve Advıye Aysan görev almışlardır.

Sözlüğün Hasan Eren, Nevzat Gözaydın, İsmail Parlatur, Hamza Zülfıkar ve Talat Tekin tarafından hazırlanan VIII. baskısı, 1988 yılında yayımlanmıştır.

Sözlüğün son baskısı, IX. baskı 1998 yılında olarak, İsmail Parlatur, Nevzat Gözaydın, Hamza Zülfıkar başkanlığında oluşan bir çalışma grubu tarafından gerçekleştirilmiştir. Sözlüğün bu baskısında, yaklaşık olarak 60 000 madde başı; 14 600 madde içi sözcüklüğü bulunmaktadır.⁸

3. Türkçeyle İlgili Alıntı Çalışmaları

Türkçe ile ilgili alıntı çalışmaları sahip olduğu öneme göre çok az sayıdadır. Yapılan çalışmalarda ise yabancı araştırmacıların yayınlarının yerli araştırmacılarından çok daha fazla olduğunu görmekteyiz. Türkçe ile ilgili alıntı çalışmalarında en fazla payı Macarca ile ilgili olarak yine Macar araştırmacılarının sahip olduğu görülmektedir. Balkan dillerindeki, Türkçe kelimeler ağırlıklı olmak üzere, yapılan araştırmaların söz konusu çalışmalar içindeki önemine değinmek gerekmektedir.⁹

Esasen Türk dili üzerine çalışma yapan hemen hemen her bir yabancı Türkologun Türkçe ile diğer diller arasındaki ilişkileri inceleyen birer yazıları vardır. Ancak Türkçenin dil ilişkileri üzerinde uzmanlaşan, bu konuyu çalışma alanı halinde değerlendiren kimi Türkologlar da vardır.¹⁰

⁸ Türkçe Sözlük'ün baskılarının içerdiği yaklaşık sözcüklüğü sayısı:

I. baskı (1945) ~15 000	V. baskı (1969) ~38 000
II. baskı (1955) ~35 000	VI. baskı (1974) ~40 000 madde başı, ~18 000 madde içi
III. baskı (1959) ~37 000	VII. baskı (1983) ~40 000 madde başı, ~18 000 madde içi
IV. baskı (1966) ~37 000	IX. baskı (1998) ~60 000 madde başı, ~14 600 madde içi

Rakamlar için bkz. *Türkçe Sözlük*, s. 1, TDK Yayınları, Ankara-1998.

⁹ Kutlar, Hatice (1998) "Balkan Ülkelerindeki Türkçe Alıntılar ve Sözlükler Üzerine Kısa Kaynakça" *Kebikeç*, C. 7, s. 85-93.

¹⁰ Z. Gombocz, A. Tietze, N. Poppe, M. Räsänen, Uwe Bläsing, R. Dankoff, M. Stachowski; S. Stachowski, S.G. Clauson, C. Shöning, C. Tzitzilis bu konuyla ilgili olarak önemli çalışmalara imza atan bilim adamları olarak adları anılması gereken yabancı Türkologlardır.

Alıntı çalışmaları denilince adını anmadan geçemeyeceğimiz ünlü bir Türkolog da Alman Gerhard Doerfer'dir. Onun "Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen"¹¹ adlı dört ciltlik çalışması bu alanda yapılmış en derinlikli araştırmadır. Ayrıca Tacikçedeki Türkçe alıntı kelimeleri inceleyen Doerfer, Tacikçeyi "Doğuş aşamasında bir Türk Dili" şeklinde tavsif etmiştir¹².

Türkiye Türkolojisinde söz konusu çalışma alanına bakıldığında, bu çalışmaların genel olarak müstakil makaleler halinde ortaya konulduğu görülmektedir.¹³

Bu çalışmalara verici dil-alıcı dil perspektifinden bakıldığında, araştırmaların sayısal çoğunluğunun Türkçenin aldığı kelimeler ile ilgili olduğu görülecektir. Bu durumun birden çok sebebi vardır. Ancak burada belirtilmesi gereken en önemli neden Türkiye'de yabancı diller bölümlerindeki akademisyenlerin bu tür çalışmalarda bulunmamasıdır. Son zamanlarda bu eksiklik görülerek, Türkçenin diğer dillere etkisi üzerine sistemli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.¹⁴

4. "Türkçe Sözlük"e Yabancı Dillerin Etkisi

Türkçe Sözlüğe çeşitli dillerden, farklı sayılarda kelimeler alınmıştır. Alıntılanan bu kelimelerin ait oldukları kaynak diller, sözlükte kısaltmalar ile (Ar. "Arapça"; Fr. "Fransızca"; Far. "Farsça"; İng. "İngilizce" ...gibi.) gösterilmektedir.

Biz bu çalışmamızda, Türkçe Sözlüğün 9. baskısından (1998) hareketle, kısaltmalarla gösterilen alıntı kelimeler üzerinde durmaya çalıştık. Ancak, burada dikkate alınması gereken önemli bir husus da, Türk dilinde birçok kelimenin kaynağının hangi dil olduğu veya Türkçe mi, alıntı mı olduğu konusunda tartışmaların devam ettiği'dir. Biz, incelememizi yaparken tamamen "Türkçe Sözlük (1998)"e bağlı kaldık.

Türkçe Sözlüğe göre Türkiye Türkçesi sözcüğüne kelime vermiş olan diller, verdikleri kelime sayısına göre şu şekilde sıralanırlar:

¹¹ Doerfer, Gerhard (1963-1975) *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, (Yeni Farsçada Türkçe ve Moğolca Unsurlar) 4 cilt, Wiesbaden.

¹² Doerfer, Gerhard (1967) *Türkische Lehnwörter im Tadschikischen*, (Tacikçe'de Türkçe Alıntı Sözcükler) Wiesbaden.

¹³ H. Eren, A. Caferoğlu, G. Karaağaç, O.N. Tuna, N. Birinci, T. Gülensoy, Z. Kaymaz, Ş. Tekin, U. Tavkul, C. Okuyucu, A. İnyet, E. İşler, H. Ersoylu, B. Ayaç, D. Aksan bu konu üzerine çalışmalarda bulunmuş yerli araştırmacılarımızdır.

¹⁴ Sempozyum tanıtımı için bakınız: Ülgen, Erol (2004) "Türkçenin Dünya Dillerine Etkisi" *Türk Edebiyatı*, S. 368, s. 68. İstanbul.

4.1 Arapça

Türkçe ile Arapçanın ilişkileri Türklerin Müslüman olmasıyla başlamıştır. Türkler, Araplarla ciddi anlamda ilk defa 751 yılında tanışmış, Talas Savaşı'nda Çinlilere karşı birlikte savaşmışlardır. Bu tarihten itibaren ilk olarak Karluk, Yağma ve Çiğil boyları olmak üzere Türkler, İslamiyet'i seçmiş ve onu özümsemişlerdir. Türkler İslam kültürünün içine girdiklerinde ister istemez birçok Arapça kelime Türkçeye girmiştir. Bunda şüphesiz din dilinin Arapça olması etkilidir. Bunun neticesinde Arapçadan Türkçeye geçen ilk kelimelerin büyük çoğunluğu dini nitelikte olmuştur.

İslamiyet'in kabul edilmesinden sonraki (10. yüzyıl) ilk dönemde ve Anadolu'da gelişen Türk yazı dilinin ilk evresinde Arapça kelimelerin sayılarının fazla olmadığı, bir bölüm Türkçe öğelerin yabancıları ile birlikte yaşadığı, Arapça kelimelerin 13. yüzyıldan sonra Türkçede etkisinin durmadan arttığı Prof. Dr. Doğan Aksan tarafından belirtilmiştir.¹⁵ Daha sonra, Osmanlı Devresi'nde Arapçadan alıntı kelimelerin sayısının bir hayli arttığını görmekteyiz. Günümüzde Arapça kelimeler dilimizde yine en fazla yeri tutan yabancı öğelerdir. Türkçe Sözlükte 6426 adet Arapça kökenli kelime vardır. Bu sayı Türkçe Sözlükteki kelimelerin %10.68'ine karşılık gelmektedir. Bu oranın Türk dil devriminden sonra bu düzeye giderek azalarak geldiği burada belirtilmesi gereken bir husustur. 1931 yılında gazetelerde kullanılan Arapça kökenli kelimelerin oranı % 51 iken bu oran 1965 yılında % 26'ya kadar inmiştir.¹⁶ Ancak günümüzde Türkiye'deki gazete adlarının büyük çoğunluğunun (Hürriyet, Milliyet, Sabah, Zaman, Vatan, Vakit, Yeni Şafak, Tercüman, Cumhuriyet... gibi.) Arapça kökenli olması ilgi çekici bir durumdur.

Arapça kelimeler Türkçe içinde kullanıma alınırken anlamsal olarak da pek çok değişime uğramışlardır.¹⁷

Türkçe, Arapçadan çok sayıda kelime aldığı gibi bu dile çok sayıda kelime vermiştir. Yapılan araştırmalar, Suriye Arapçasında yaklaşık olarak 3000, Mısır Arapçasında 900, Sudan Arapçası'nda 300, Irak Arapçasında da 250 kadar Türkçe kelime bulunduğunu göstermiştir.¹⁸

¹⁵ Aksan, Doğan (1995) *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileri İle Dilbilim*, s. 367, Ankara, TDK 439.

¹⁶ İmer, Kamile (1973) "Türk Yazı Dilinde Dil Devriminin Başlangıcından 1965 Sonuna Kadar Özleşme Üzerine Sayıma Dayanan Bir Araştırma" *Türkoloji Dergisi*, VI/1 s. 173-190

¹⁷ Bu konuda bakınız:

İşler, Emrullah (1997) *Türkçe'de Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Kelime ve Kelime Grupları*" İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

¹⁸ Yüce, Nuri (1999) "Osmanlı Türkçesi" *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, C. 1, İstanbul, IRCICA s. 19.

Burada şu doğal gözlemimizi belirtmek istiyoruz. Halk arasında Arapça kökenli kelimelerin varlığı, diğer dillerden alıntılara nispetle daha fazla kabul görmüştür. Bu kelimeler, diğer dillerden alınan kelimelere göre daha az rahatsızlık vermektedir. Bunda Araplar ile din birliğine sahip olmamız etkiliidir. Ayrıca söz konusu kelimelerin Türkçe içinde yoğunlukla fonetik açıdan bir noktaya kadar Türkçeye uyarlanmaları ile ilk ve orta öğrenimde öğretilen büyük ünlü uyumu kuralına göre düşünülerek bunların Türkçe olduğu zannına sahip olunmaktadır.

Arapça kelimeler birkaç tanesi hariç olmak üzere tüm Türk yazı dillerini ve ağızlarını büyük ölçüde etkilemiştir. Çağatay dilinin devamı olması hasebiyle Özbek ve Yeni Uygur Türkçelerinde çok sayıda Arapça kökenli kelime vardır.¹⁹ Hıristiyanlık dinine mensup olmalarına rağmen Gagavuz Türkçesinde; Arap coğrafyasına uzak olmaları ve yine Hıristiyan olmalarına rağmen Tatar Türkçesi aracılığıyla geçse de Çuvaşçada bile pek çok Arapça alıntı kelime vardır.

Türkçe içinde Arapça alıntı kelimelerin bu kadar yer tutmasına karşın, bu dil ile Türkçe arasındaki ilişkiler üzerinde yeterince durulmamıştır. Bunda Arap harflerinden Latin temelli alfabeğe geçilmeden önce Arapça kökenli kelimelerin bükümlü yapısına bağlı olarak insanlarımız tarafından tanınabilmeleri etkili olsa gerek. Ancak günümüzde bu iyiden iyice bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkçe ile Arapçanın ilişkileri genel Türk Dili içinde tarihsel olarak araştırılıp ortaya konulması gereken önemli bir husus olduğu kanaatine sahibiz.²⁰

¹⁹ Tekin, Talat (1997) "Dil Reformu ve Öbür Türkçeler" *Dil Devriminden bu yana Türkçenin Görünümü*, s. 12 Ankara, Dil Derneği Yayınları.

²⁰ Türkçe ile Arapçanın ilişkileri için şu kaynaklara bakılabilir:

Aytaç, Bedrettin (1994) *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Babayev A. M.; İsmayilzade C. B. (1981) *Azerbaycan Klasik Edebiyatında İşledilen Arab ve Fars Sözlere Lüğeti*, Maarif Neşriyatı, Bakı.

Cheneb, Mohammed Ben (1966) "Cezayir Konuşma Dilinde Muhafaza Edilen Türkçe ve [Türkçe Aracılığı ile Gelen] Farsça Kelimeler" (Çev. Ahmet Ateş) *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1966*, Ankara-1989, s. 157-213.

Emre, Ahmet Cevat (1945) "İslam Kültürünün ve Fars Betiklerinin Türkçe'ye Tesirleri" *TD-B*, Seri: III, S. 1-3, s. 19-29.

Eren, Hasan (1960) "Anadolu Ağızlarında Rumca, İslavca ve Arapça Kelimeler" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten 1960*, TDK-Ankara, s.295-371.

Durmuş, Oğuzhan (2003) *Karahanlı, Harezm ve Kıpçak Türkçesinde Arapça Alıntı Ögeleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

İşler, Emrullah (1997) *Türkçe'de Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Kelime ve Kelime Grupları* İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Türkçe Sözlükteki Arapça alıntı kelimelere birkaç örnek:

acar < ʿacar; battaniye < baṭṭāniyye; cilt < cild; darbuka < darabukka;
elyaf < elyaf (lifin çoğulu); farfara < ferfere; halıç < ḥalīc; kafa < kafā; lehçe < lehce;
mutfak < maṭbaḥ; nokta < nuḳṭa; sandalye < şandāliyye; şarkı < şarkī; tam < tāmm

4.2 Fransızca

Batı Dilleri içinde, Türkçeye en fazla kelime veren dil, Fransızcadır.²¹ 1789 Fransız Devrimi ve Tanzimat'la başlayan bu etkileşim birçok Fransızca kelimenin Türkçeye girmesine neden olmuştur. Burada belki de en önemli neden, Tanzimat Döneminde gazete ve dergilerin Türk edebî hayatına girmesi ve o dönemin popüler kültürü olan Fransız Kültürünün aydınlarımızı fazlaca etkileyip Fransızca kelimeleri bu yayın organlarında kullanmalarındır.

19. yüzyılın popüler kültürü olması münasebetiyle Fransızca sadece Türkçeyi değil; hemen hemen tüm dünya dillerini etkilemiştir.

Türk lehçelerinde de, Türkiye Türkçesindeki kadar olmasa da, Fransızca kökenli kelimeler karşımıza çıkmaktadır. Yalnız, burada önemli olan nokta, lehçelerde alınan bu kelimelerin büyük çoğunluğunun doğrudan kaynağından değil, Rusça aracılığıyla geçmiş olmasıdır.²²

Türkçe Sözlükte 4645 adet Fransızca kökenli kelimeye rastlamaktayız. Bu sayı, yaptığımız taramada Arapçadan sonra en fazla kelime alınan dilin Fransızca olduğu sonucunu göstermektedir. Fransızca, Türkiye Türkçesi üzerinde özellikle, bilim, edebiyat, teknik ve felsefi konularda etkili olmuştur.

Türkçe Sözlükte, Fransızcadan alınma bazı kelimeler şunlardır:

Okuyucu, Cihan (2000) "Tunus Arapçasındaki Osmanlıca Unsurlar" *Akademik Araştırmalar Dergisi –Osmanlı Özel Sayısı*, S. 4-5, s. 437-450.

Tietze, Andreas (1958) "Direkte Arabische Entlehnungen in Anatolischen Türkisch", *Jean Deny Armağanı*, Ankara 1958, s. 255-333.

²¹ Türkçe ile Fransızca ilişkileri için şu kaynaklara bakılabilir:

Esenkova, Enver (1959) *Türk Dilinde Fransız Tesiri, Avec un Résumé en Français*, İstanbul.

Kaymaz, Zeki (1995) "Fransızca'daki Türkçe Kelimeler Hakkında Notlar" *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 2, s. 198-215.

²² Örn. "Lastik" kelimesine K. K. Yudahin'in "Kırgız Sözlüğü" adlı eserinde "Rusça" kaydı düşülmüştür. Oysa bu kelime Rusçaya Fransızcadan geçmiştir. Sözlük bilimi açısından önceleri genelde "Rusça" diye gösterilen batı kaynaklı kelimeler, K. Koç, A. Bayniyazov, V. Başkapan tarafından hazırlanan "Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü" adlı eserde son derece bilimsel olarak düzenlenmiştir.

adisyon < addition; bale < ballet; ceket < jaquette; delege < délégué; entelektüel < intellectuel; gaf < gaffe; fuar < foire; ipotek < hypothéque; jenosit < genocide; kazak “giysi” < casaque; manda “siyasi terim” < mandat; onur < honneur; papyon < papillon; ruj < rouge

4.3 Farsça

Farsça ile Türkçe ilişkileri, İslam’ın Türkler tarafından kabulünden önce coğrafi yakınlığa bağlı olarak başlamıştır. Türkçe, Farsça’dan çok sayıda kelime almış; yine bu dile çok sayıda kelime vermiştir. Türk dilinin alıntı sözcük çalışmaları içinde de Türkçe-Farsça ilişkisi çok değerli araştırmacılar tarafından irdelenmiş, bu anlamda değerli eserler meydana getirilmiştir²³.

Farsça, Oğuz grubu Türkçesinde; Özbekçe ve Yeni Uygurcada baskın olmakla birlikte birkaç saha hariç tüm Türk lehçeleri üzerinde etkili olmuştur.²⁴ Tarihsel olarak irdelendiğimizde, Orta Türkçe yazı dilleri içinde de Farsça’nın etkisinin güçlü olduğu görülmektedir. Hatta Codex Cumanicus ve Karahanlı dönemindeki ilk Kur’an Tercümesinde dahi çok sayıda Farsça kelimeye rastlamamız mümkündür.

Farsça ile Türkiye Türkçesi’nin ilişkilerine bakıldığında, sanat ve edebiyat dili olarak Selçuklular devrinde benimsenen bu dilin, Osmanlı Türkçesi devrinde varlığını iyiden iyiye hissettirdiği, ancak Dil Devrimi neticesinde bu etkisi azaldığı görülmektedir. Türkçe Sözlükte 1363 adet Farsça kökenli kelime mevcuttur. G. Doerfer, yaptığı çalışmasında Farsçadaki Türkçe kökenli kelimelerin sayısını 1727 olarak belirlemiştir. Farsçadan alıntı kelimelerin niteliği çok çeşitlilik gösterir. Hemen hemen her alana ilişkin Farsça alıntı sözcükler mevcuttur. Özellikle din terminolojisine ait kelimelerin Farsça kelimelerin Türkçe’ye girmesi, (namaz, abdest, oruç... gibi.) tarihsel bir bilgi olan Türklerin İslam dinini Farslar aracılığıyla tanıdığı düşüncesinin dilbilimsel bir sağlamasıdır. Bu sözcükler şifahi dönemden

²³ Türkçe ile Farsça ilişkileri için aşağıdaki kaynaklara bakılabilir:

Doerfer, Gerhard (1963-1975) *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, (Yeni Farsça’da Türkçe Ve Moğolca Unsurlar) 4 cilt, Wiesbaden.

Köprülü, Fuad (1942) “Yeni Farside Türk Unsurlar” *Türkiyat Mecmuası*, S. 7-8, s.1-16.

Pomorska, Marzanna (1995) “New-Persian Loanwords in Anatolian-Turkish Dialects(1)” *Studia Turcologica Cracoviensia* S. 1 Krakow.

Stanislaw Stackowski (1998) *Wörterbuch der Neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*, İstanbul, Simurg Yayınları.

²⁴ Tekin, Talat (1997) “Dil Reformu ve Öbür Türkçeler” *Dil Devriminden bu yana Türkçenin Görünümü*, s. 12 Ankara, Dil Derneği Yayınları.

yazı diline geçirildiklerinde mümkün olduğu kadar Türkçe şekillere benzetilmeye çalışılmıştır.²⁵

Farsçadan alıntılar sadece sözcük düzeyinde kalmamış, bu dilden ekler, edatlar ve gramer kuralları dahi alınmıştır.

Türkçe Sözlükteki Farsça kökenli kelimelere örnekler:

ayna < âyîne; azar < âzâr; baca < bâce “büyük pencere” ; bahar < bâhar; beygir < bargîr; can < cân; çorba < şôrba; damat < dâmât; destek < destek; hafta < hefte (yedi sayısından); kemer; leke < leke, lekke; mintan < nîm-ten “yarım beden”; zimba < zunbe

4.4 İtalyanca

İtalyanca sözcükler, Türkiye Türkçesi sözvarlığı içinde tahmin edilebileceğinden daha fazla yer tutmaktadır. İtalyanca ile ilişkiler XV-XVI. yüzyıllarda denizcilik ve ticaret ağırlıklı kelimelerle Venedik ve Cenevizlilerle başlamıştır²⁶. Daha sonra, Cumhuriyet kurulduğu sıralarda ticaret kanunlarının İtalya’dan alınması, birçok İtalyanca terimin Türkçeye girmesine neden olmuştur. Türkiye Türkçesi dışındaki Türk yazı dilleri ve ağızlarında, İtalyanca etkili bir konumda değildir. Türkçe Sözlükte 622 adet İtalyanca kökenli kelime vardır.²⁷

Türkçe Sözlükteki İtalyanca kökenli kelimelere örnekler:

abluka < abloco; antica < antica; banyo < bagno; cıvata < chiavarda; çapa < zappa; damacana < damigiana; entrika < intrico; fanila < phanella; fatura < fattura; güverte < coverta; izbandut < spandito; istif < stiva; kadavra < cadavere; lokanta < locanda; manevra < manovra; palyaço < pagliaccio; rota < rotta; sigorta < sicurta; torna < torna (“tornare: döndürmek” filinden); vida < vite

4.5 İngilizce

İngilizce, Türkçe ve Dünya dilleri üzerinde II. Dünya savaşıdan sonra etkili olmaya başlamış bir dildir²⁸. İngilizcenin tüm diller üzerinde etkili olmasının

²⁵ Özçelik, Saadettin (2002) “Türkçe’deki Farsça Kelimelerde Görülen Ses Olayları”, *Türk Dili*, S. 612, s. 1033-1042, Ankara.

²⁶ Aksan, Doğan (2000) *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, C. III, s. 46, Ankara, TDK 439 2. Baskı.

²⁷ Kahane, H; Kahane, R; Tietze A. (1958) *The Lingua Franca in The Levant. Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin* (Doğu Akdeniz Bölgesinde Ana dilleri Farklı İnsanların Konuştuğu Ortak Dil. İtalyanca ve Yunanca Kökenli Türk Denizcilik Terimleri), Urbana; Kundakçı, Durdu (1978) “İtalyancadan Türkçe’ye, Türkçe’den İtalyancaya Geçmiş Sözcükler Üzerine” *İtalyan Filolojisi*, C. X, No. 11, s. 135-153.

²⁸ Aksan, Doğan (2000) *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, C. III, s. 47, Ankara, TDK 439 2. Baskı.

nedeni Amerika'nın 20. yüzyılın süper gücü olmasıdır. İngilizce, günümüzde internet, sinema ve müzik gibi araçlarla diğer diller üzerindeki etkisini arttırmaktadır. İngilizce, tüm dünyada bir ortak dil (Lingua Franca) kimliğini kazanmıştır diyebiliriz. Ancak, Türkçe Sözlükte İngilizce kökenli kelimelerin sayısı tahmin edilebilecekten çok daha azdır. Türkçe Sözlükte 446 adet İngilizce kelime vardır. İngilizce öğrenenlerin aşına oldukları, ilk bakışta İngilizce kökenli diye düşündükleri yabancı kelimelerin büyük çoğunluğu Fransızca kökenli olup bu sözcükler İngilizce tarafından alıntılanmıştır.

Türkçe Sözlükteki İngilizce kökenli kelimelere örnekler:

aysber < iceberg; boykot < boycott (Charles Boycott'un adından); egzoz < exhaust; fizibilite < feasibility ; hurra < hurray "yaşa!"; jilet < gilette (mucidi Gilette'nin adından); lider < leader ; mont < mont (General Montgomery'in adından kısaltılarak); radar < "Radio Detecting and Ranging"ten akronim; skeç < skech "taslak"; tünel < tunnel

4.6 Yunanca

Türkçe ile Yunancanın ilişkileri Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle başlamıştır. Yunanca'dan alınan kelimeler, genellikle bitki adları, coğrafi ve teknik terimlerdir. Yunancadan Türkçe Sözlüğe 383 adet kelime girmiştir. Rumlarla Türklerin tarih içinde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde birlikte yaşamalarına bağlı olarak Yunanca kökenli kelimeler halk ağızlarında yoğun olarak hayat bulmuşlardır. Yunanca ile Arapça alıntıları coğrafi yakınlığa göre kıyasladığımızda Arapça kelimelerin sayısının fazla olmasını ilk olarak dinsel yakınlık, ikinci olarak da Türkçe ile Arapçanın daha önce etkileşim içerisine girmesiyle açıklayabiliriz. Yunancanın eski bir kültür dili olması Arapçayı da etkilemiş ve Arapça yoluyla pek çok Yunanca kelimenin Türkçeye girmesine neden olmuştur.²⁹

²⁹ Türkçe ile Yunanca ilişkileri için aşağıdaki kaynaklara bakılabilir:

Başta, Şerif (1988) "Grekçe Anonim Osmanlı Tarihindeki Türkçe Kelimeler (1373-1525) *Uluslararası Türk Dili Kongresi*, TDK- Ankara; 1996 s. 465-488.

Baydur, Suat Y. (1953) "Dilimiz ve Yunan Latin Asıllı Kelimeler" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten 1953*, TDK-Ankara, s. 93-121.

Coukidis, C. (1960) *Leksilogion Ellenikon Lekseon Paragomenon ek tis Tourkikis*, Atina.

İslamoğlu, Mahmut (1992) "Kıbrıs Rumcası'nda Türkçe Sözcük" *Uluslararası Türk Dili Kongresi*, TDK- Ankara; 1996 s. 341-355.

Kahane, H; Kahane, R; Tietze A. (1958) *The Lingua Franca in The Levant. Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin* (Doğu Akdeniz Bölgesinde Ana dilleri Farklı İnsanların Konuştuğu Ortak Dil. İtalyanca ve Yunanca Kökenli Türk Denizcilik Terimleri), Urbana.

Türkçe Sözlükteki Yunanca kökenli kelimelere örnekler:

anahtar < anoikter; avlu < aule; bodrum; cımbız; çetele < tsetula; demet; efendi; fıski < phuski; fidan < phytōn; güğüm < kukumion; ızgara < skara; izmarit < smaridi; kilise < ekklesia; kiraz < kerasi; kundak < kontaki; lağım < lakkoma; marangoz < maraggus; olta < volta; panayır < panegyris; temel < temelion

4.7 Latince

Latince, tarihin önemli bir ortak dili olmasına rağmen, bugün dilbilimsel kimliğini sadece tıbbî ve biyolojik terimlerde yaşatan ölü bir dildir. Ölü olmasına rağmen tüm dilleri çok derinden etkilemiştir. Dillere verdiği kelimeler genellikle bilimsel kelimelerdir. Türkçe Sözlükte 93 adet Latince kökenli kelime tespit ettik. Diğer Türk yazı dillerinde de Latince kökenli kelimelere rastlanabilir.³⁰

Türkçe Sözlüğe geçen Latince kökenli kelimelere örnekler:

forum < forum; humus < humus; konsolos < consulus; ortanca < hortensia; tuğla < tegula; vana < venna

4.8 Almanca

Almancadan alıntı kelimeler, genel Türk Dili içerisinde daha çok Türkiye Türkçesi'nde görülmektedir. Bunda, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Almanya ile aynı safta olmaları ve öncesinde ilişkilerin yakın olması etkili olmuştur. Türkçe Sözlükte 84 adet Almanca kelime vardır. Türkçedeki Almanca kökenli kelimelerin büyük çoğunluğu teknoloji ve fen bilimleri terimleridir.³¹

Meyer, Gustav (1998) *Türkische Studien: Die Griechischen und Römischen Bestandteile im Wortschatze des Osmanisch-Türkischen*, (Türkçe İncelemeleri: Osmanlı Türkçesinin Sözcüklerindeki Yunanca ve Latince Ödünçlemeler, Ankara, Kebikeç C. 7 Ek Kitap.

Tzitzilis, Christos (1987) *Griechische Lehnwörter im Türkischen (Türkçe'de Yunanca Alıntı Sözcükler) –mit besonderer Berücksichtigung der Anatolischen Dialekte-*, Wien.

³⁰ Türkçe ile Latince arasındaki ilişkiler için şu kaynaklara bakılabilir:

Baydur, Suat Yakup (1953) "Dilimiz ve Yunan-Latin Asıllı Kelimeler" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1953*, Ankara-1998, s.93-121.

Meyer, Gustav (1998) *Türkische Studien: Die Griechischen und Römischen Bestandteile im Wortschatze des Osmanisch-Türkischen*, (Türkçe İncelemeleri: Osmanlı Türkçesinin Sözcüklerindeki Yunanca ve Latince Ödünçlemeler, Ankara, Kebikeç C. 7 Ek Kitap.

³¹ Türkçe ile Almanca ilişkileri için şu kaynaklara bakılabilir:

Önen, Yaşar (1955) *Deutsches in Türkischen*, Ankara;

Çiftçınar, Bülent (2000) *Die Deutschen Lehnwörter in der Türkischen Schriftlichen Presse Zwischen 1960-1990*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 187 s.

Türkçe Sözlükteki Almanca kökenli kelimelere örnekler:

dekan; doçent < dozent; kuruş < groschen; mavzer < mauser (mucidi olan Wilhelm von Mauser'in adından); otoban < autobahn; revir < revier; şablon < schablone; zeplin < zeppelin (mucidi olan Ferdinand von Zeppelin'in adından)

4.9 Rusça

Türkçe Sözlükte 38 adet Rusça kelime vardır. Bu sayı, Türkiye Türkçesi'nde Rusça alıntı kelimelerin az olduğu sonucunu göstermektedir. Ancak, bu durum Orta Asya Türk toplulukları için geçerli değildir. Söz konusu yazı dillerinde Rusça alıntı sözcüklerin sayısı bir hayli çoktur.³² Bu kelimelerin büyük çoğunluğu, Rusçalaştırılmış olan batı dillerine ait teknik terimlerdir. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya Türk Devletlerinin yazı dillerinden Rusça kelimelerin atılmaya çalışıldığını biliyoruz. Ancak bu durumun ne aşama ve derecede olduğunu kesin olarak tespit edemiyoruz.³³

Türkçe Sözlükteki Rusça kökenli kelimelere örnekler:

izbe < izba; kapuska < kapusta "lahana"; razmol "iri, kepekli un"; semaver < samovar; şapka; talika "at arabası" < talega

4.10 İspanyolca

Türk dili ile İspanyolca arasında çok kuvvetli bir etkileşim yoktur. Türkçedeki İspanyolca alıntılar genelde İspanyol kültürüne ait sözcüklerdir. Ancak, İspanya'dan soykırım tehdidi ile Anadolu'ya gelen Yahudilerin de İspanyolca kelimeleri Türkçe'ye katması düşünülebilir. Türkçe Sözlükte 37 adet İspanyolca kökenli sözcük vardır.

Türkçe Sözlüğe İspanyolcadan giren kelimelere örnekler:

palavra < palabra; sigara < cigaro (Amerika yerli dillerinden); tabaka < tabaka "sigara ve tütün kutusu"; tornado < tornado

Kaymaz, Zeki (1988) "Almanca'daki Türkçe Kelimeler Üzerine" *Türk Kültürü*, S. 304; Ağustos, s. 491-198.

³² Rusça ile Türkçe'nin ilişkileri hakkında şu kaynaklara bakılabilir:

Dmitriev, N. K. (1948) "Tyurkskie Elementy v Russkom Yazıke, *Trudı İn-Ta Rus Yazıkı AN SSSR*.

Dmitriev, N. K. (1958) "O Tyurkskih Elementah Russkogo Slovaryı" *Leksikografiçeskiı Sbornik*, V. 3; Moskova, s. 13-47.

³³ Tekin, Talat (1997) "Dil Reformu ve Öbür Türkçeler" *Dil Devriminden Bu Yana Türkçenin Görünümü*, s. 14 Ankara, Dil Derneği Yayınları.

4. 11 Macarca

Macarca Türkçeden çok sayıda kelime almış bir dildir. Türk Dili ile ilgili alıntı çalışmalarında en fazla araştırma Macarca ile ilgili yapılmıştır³⁴. Araştırmaların geneline bakıldığında sadece Macarcaya geçmiş Türkçe kökenli kelimelerin araştırıldığı görülmektedir. Macarca ile Türkçenin münasebetleri Osmanlı Devleti zamanında ortaya çıkmıştır. Gerçi Macarca, Türk soylu bir dil

³⁴ Macarca ile Türkçe'nin ilişkileri ile ilgili olarak şu kaynaklara bakılabilir.

Barczy, Géza (1965) "Notes sur les Vieux Mots D'emprunt Turcs en Hongoris" (Macarca'da Ödünçleme Youlyla Alınan Eski Türkçe Kelimeler Üzerine Notlar) *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, C. 18, Budapeşte, s. 47;

Barczy, Géza (1972) "Quelques Conclusions Tirées de L'emptude des Plus Anciens Mots D'emprunt turcs du Hongrois" (Macarca'daki En Eski Türkçe Alıntı Kelimelerin İncelenmesinden Çıkan Sonuçlar) *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, C. 25, Budapeşte, s. 383-390;

Benzing, J. (1942) "Die Angeblichen Bulgarisch-Türkischen Lehnwörter im Ungarischen" *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, S. 98, s. 24-27.

Berta, Árpád (2002) *Türkçe Kökenli Macarca Kavim Adları*, (Çev. Nurettin Demir, Emine Ceylan) Grafiker Yayıncılık I. basım, Ankara.

Gombocz, Z. (1908) *Honfoglaláselötti Török Jövevényiszavaink* (Yurt Tutuş Öncesinde Türkçe Alıntı Kelimelerimiz), Budapeşte.

Gombocz, Z. (1912) "Régi Török Jövevényiszavaink" (Eski Türkçe Alıntı Kelimelerimiz), *Magyar Nyelvy*, C.8, s. 401.

Gombocz, Z. (1912) *Die Bulgarisch-Türkischen Lehnwörter in der Ungarischen*, (Macarca'da Bulgar Türkçesi Alıntı Sözcükler), Helsinki.

Gombocz, Z. (1914) "Török Jövevényiszavaink Hangtanahoz" (Türkçe Alıntı Kelimelerimizin Fonetigi Üzerine) *Magyar Nyelvy*, C. 10, s. 27.

Gombocz, Z.- Asboth, O. (1912-1913) "Die Bulgarisch-Türkischen Lehnwörter in der Ungarischen Sprache" (Macarca'da Bulgar Türkçesi Alıntı Kelimeler), *Keleti Szemle*, C. 13, Budapeşte, s. 322-337.

Güngörmüş, Naciye (1998) "Macar Dilinde Bulunan Türkçe Alıntı Sözcüklerin Dil Tarihi Açısından Genel Bir Değerlendirme" *Batı Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi*, 3-3, s. 128-140.

Kakuk, Zsuzsa (1968) "Osmanlıcadan Macarcaya Geçmiş Olan Kelimeler" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1968*, Ankara-1989, s. 65-80.

Kun, T. H. (1975) "Kipchak Philology and Turkic Loan Words in Hungarian" (Kıpçak Filolojisi ve Macarca'daki Türkçe Alıntılar *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, s. 155-210.

Saifutdinov, Rishat (2002) "Macar Dilinde Bulunan Osmanlı Öncesi Türkçe Kelimeler" *Türkler*, Cilt: 3, Ankara- Yeni Türkiye Yayınları, s. 678-674.

olmasına bağlı olarak bazı arkaik Türkçe kelimeleri bünyesinde barındırır da asıl etkileşim sözünü ettiğimiz devirde yoğunlaşmıştır. Türkçe Sözlükte 18 adet Macarca kökenli kelimeye rastlamaktayız.

Türkçe Sözlükteki Macarca kökenli kelimelere örnekler:

kadana < katona; kopça < kopça; soba < szoba; varoş < varoş

4. 12 Slavca

Slav dilleri denilince, aklımıza Sırpça, Hırvatça ve Makedonca gelmektedir. Türkçe ile Slav dillerinin ilişkileri Türkiye Türkçesi ekseninde Osmanlıların batıya doğru ilerleyip Slav memleketlerini yönetimi altına aldığı zamanlarda başlamıştır. Bu etkileşim içerisinde Slav dilleri pasif konumdadır. Örneğin; Sırpça ve Hırvatçada 4000'den fazla Türkçeden geçen kelime vardır. Ancak bunların bir kısmı Türkçe aracılığı ile geçen Arapça ve Farsça kelimelerdir.³⁵ Slav dillerinden Türkçe Sözlükte 17 adet kelime vardır.³⁶

³⁵ Aksan, Doğan (1995) *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileri İle Dilbilim*, Ankara, TDK 439 C. 3, s. 372.

³⁶ Slav dilleri ile Türkçe'nin ilişkileri hakkında aşağıdaki kaynaklara bakılabilir.

Birinci, Necat (1992) "Sırp, Hırvat, Arnavut ve Makedon Dilleri Üzerine Türkçe'nin Etkisi" *Uluslararası Türk Dili Kongresi*, TDK- Ankara; 1996 s. 273-281.

Eren, Hasan (1960) "Anadolu Ağızlarında Rumca, İslavca ve Arapça Kelimeler" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten 1960*, TDK-Ankara, s.295-371.

Golap, Z. (1959) "The Influence of Turkish upon the Macedonian Slavonic Dialects" (Makedonya Slavik Diyalektlerinde Türkçe'nin Etkisi" *Foĥa Orientalia*, S. I, Kraków, s 26-45.

Golden, Peter, B. (1984) "Turkic Calques in Medieval Eastern Slavic" (Ortaçağ Doğu Slavcasındaki Türkçe Deyimler" *Journal Of Turkish Studies*, Vol.8, s.103.

Jaar, Nasteva, O. (1962) *Turските Leksiĥki Elementi vo Makedonskiot Yazik* (Makedon Dilinde Türkçe Sözcükleri Öğeleri) Doktora Tezi, Filozofski Fakultet, Skopje (Üsküp).

Kappler, Matthias (2002) *Turkish Language Contacts in South-Eastern Europe, Articles in Italian, German, French and English*, The ISIS Press, İstanbul, 288s.

Stachowski Marek (1995) "The Increasing of the Number of Syllables and the Chronology of Anaptyxis and Prosthesis in West European Loanwords of Ottoman-Turkish" *Studia Turcologica Cracoviensia* S. 1 Krakow.

Tietze, Andreas (1999) *Wörterbuch der Griechischen, Slavischen, Arabischen und Persischen Lehnwörter im Anatolischen Türkisch- Anadolu Türkçesindeki Yunanca, İslavca, Arapça ve Farsça Ödünçlemeler Sözlüğü*, Simurg Yayınları, İstanbul.

Süleymanoğlu Yenisoy, Hayriye (1998) *Tarih Boyunca Slav-Türk Dil İlişkileri*, TDK Yayınları Ankara.

Türkçe Sözlükte, Slav kökenli kelimelere örnekler:

kral; kraliçe < kralitsa; kuluçka < kloçka; pulluk < plug < Alm. Pflug; vatka; vişne < vişnya

4.13 Moğolca

Moğolca ile Türkçenin ilişkileri çok eski zamanlara dayanmaktadır. Tarihin akışı içerisinde bu iki dil birbirlerinden kelime alıp vermişlerdir. Türkçe Sözlükte 15 adet Moğolca kökenli kelime vardır. Bu kelimeler Anadolu'ya göçlerle gelen kelimelerdir. Yoksa yakın bir tarihte alınmış kelimeler değildirler. Moğolca alıntı kelimeler hemen hemen her Türk yazı dilinde tarihi olarak mevcuttur.³⁷ Doğal olarak, Moğollara coğrafi olarak yakın olan Türk topluluklarının dillerindeki Moğolca kökenli kelimeler daha fazladır.

Türkçe Sözlüğe geçen Moğolca kelimelere örnekler:

cebe, ceren, ceylan, cıda, cilasun, çıdam, çıdamak, giray < kerey, kaburga < ...abirna, keşik, koşun, kurultay, maral, şölen

4.14 Ermenice

Ermeniler yüzyıllarca Anadolu'da, Türkler ile birlikte yaşamıştır. Türklerin Ermeni kültürüyle ilişkilerinde dominant durumda olmaları nedeniyle, Ermenice ile

Yusuf. Süreyya (1969) "Sırp-Hırvat Dilinde Türkçenin Etkisi ve Ivo Andriç'in Bir Öyküsünde Kullanılan Türkçe Sözcükler" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1969*. Ankara-1989, s. s83-287.

³⁷ Moğolca ile Türkçe arasındaki ilişkiler için şu kaynaklara bakılabilir:

Caferoğlu, Ahmet (1954) "Azerbaycan ve Anadolu Ağzlarındaki Moğolca Unsurlar" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1954*, Ankara-1988, s. 1-10.

Clauson, Sir Gerhard (1997) "Erken Türkçe'de Yabancı Unsurlar", (çev. Ceval Kaya), *Türklük Araştırmaları Dergisi* S. 8 s. 109-118 1997-İstanbul.

Clauson, Sir Gerhard (1961) "The Turkish Elements in 14th Mongolian" (14 yy. Moğolcasında Türkçe Unsurlar) *Central Asiatic Journal* VI, s. 301-316 (çev. Günay Karaağaç) *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* VII, İzmir-1993.

Csáki, Éva (1988) "Volga Boyu Kıpçak Lehçelerinde Orta Moğolca Ödünç Kelimeler" *Uluslararası Türk Dili Kongresi*, TDK- Ankara; 1996 s. 143-146.

Eren, Hasan (1951) "Sibirya Türk Dillerinde Moğol Unsurları" *TD-B*, Seri: III, S. 14-15, s. 107-112.

Poppe, N. (1962) "Die Mongolischen Lehnwörter im Komanischen" *Nemeth Armağanı*, Ankara, s. 331-340.

Tuna, Osman Nedim (1972) "Osmanlıcada Moğolca Ödünçlemeler" *Türkiyat Mecmuası*, , Cild XVII, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, s. 209-250.

ilişkilerde ağırlığın Türkiye Türkçesi'nde olması gerekmektedir. Türkçe Sözlükte 14 adet Ermenice kökenli kelimeye rastlamaktayız. Anadolu ağızlarında ve Azeri Türkçesinde bu sayı daha fazla olabilir.³⁸

Türkçe Sözlükteki Ermenice kökenli kelimeler:

avanak; ayınga “kaçak tütün”; elit “seçkin” < élite; haç < khaç; haçvari < Erm. Khaç+ Far. vâri ; hoşur “değersiz, kaba” ; kodoş “pezevenk” < godoş ; madik < madig ; mertek “yapıda kullanılan kalınca sırk” < martog; moruk “argo. yaşlı erkek, baba” ; mucur ; murç; tekfur < takavor ; zangoç “kilise hizmeti gören veya çan çalan kimse”

4.15 Bulgarca

Türkçe ile Bulgarcanın ilişkilerinde Türkçenin kelime verici rolü daha büyüktür. Türkçe Sözlükte 8 adet Bulgarca kökenli kelime vardır. Aslında, Bulgarlar ile Türkiye Türkleri arasındaki coğrafi yakınlık ve tarihi ve kültürel ilişkilerin yakınlığına bağlı olarak bu sayının daha fazla olabileceği düşünülse de bu ilişkilerde baskın kültürün Türk kültürü olması bu durumu engellemiştir. Ancak Bulgaristan'da yaşayan Türklerin ağızlarında Bulgarca kelimelerin sayıca Türkiye Türkçesi'nden fazla olması gayet doğaldır.

Türkçe Sözlükteki Bulgarca kökenli kelimeler:

çete < çeta; çuşka “acı biber”; gocuk; iştir “yaban pazısı, ıspanakgillerden bir ot (blitum capitatum); pastav “çuha kumaşının sarıldığı top”; patika ; soyka “tüyleri alacalı, küçük bir karga türü”

4.16 İbranice

Türkçe ile İbranicenin çok güçlü bir ilişkisi yoktur. Esasen, İbranice ölü sayılabilecek bir dil iken İsrail Devletine ulusal bir kimlik kazandırmak amacıyla yeniden “diriltilmiş” diyebileceğimiz bir dildir. Bu nedenle birkaç yüzyıl Yahudilerle birlikte yaşanılmasına rağmen İbranice kelime alınmaması doğaldır. Çünkü Türkiye'de yaşayan Yahudiler, ya Türkçe ya da İspanyolca konuşuyorlardı. Türkçedeki İbranice kelimeler de genellikle Tevrat kökenli, Musevilik dinine ait terminolojiden oluşmaktadır. Türkçe Sözlükte 8 adet İbranice kökenli kelime vardır.

³⁸ Ermenice-Türkçe ilişkileri için aşağıdaki kaynaklara bakılabilir:

Dankoff, Robert (1995) *Armenian Loanwords in Turkish* (Türkçe'deki Ermenice Alıntılar) Harrassowitz Verlag-Wiesbaden,

Bläsing, Uwe (1992) *Armenisches Lehngut im Türkietürkischen – am Beispiel von Hemşin-*, Leiden.

Bläsing, Uwe (1995) *Armenisch-Türkisch: Etymologische Betrachtungen Ausgehend von Materialien aus dem Hemsingebiet*, Leiden.

İbraniceden geçen Türkçe Sözlükteki kelimeler:

holiçe < boletz ; haham < hohma; hahamhane < hohma+ Far. «âne; havra < hebhrah; kabala < kabbalah; karaim < ...ârâ [™]µm; kibutz < kibutz “topluluk”; santrafor < cent-fore

4.17 Diğer Diller

Türkçe Sözlükte, sayısı bir iki de olsa Portekizce, Japonca, Norveççe, Arnavutça gibi dillerden alıntılanmış kelimeler vardır. Bütün bu saydığımız dillerden başka, Eski Türkçe devresinde Çince, Soğdca, Toharca gibi dillerin Türkçeye etkileri araştırmacılarca belirlenmiştir. Bu dillerden Eski Türkçe’den gelen alıntı kelimelerin birkaçı (hatun, kent < Sogdca... gibi.) Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır. Alıntı kelimeler denince Uygur devresinde, Mani ve Brahmi dinlerinin etkisiyle dile giren Sanskritçe, Tibetçe, Sogdca ve Toharca unsurları da hatırlamak gerekmektedir.

5. Sonuç

Türkiye Türkçesi, tarih içinde birçok dile etkileşime girmiş ve bu dillere kelimeler vermiş ve bu dillerden kelimeler almıştır. Türkçe Sözlükteki 60152³⁹ madde başı kelimedenden 14264’si başka dillerden alıntıdır. Bu sayı sözlüğün %23.72’sine karşılık gelmektedir. Diğer bir deyişle, Türkçe Sözlükteki “Türki unsurun payı”, hiç de öyle Sayın Nişanyan’ın iddia ettiği gibi “%15 veya %20’yi aşmaz.”⁴⁰ değildir; bu pay, % 76.28’dir. Bu oran diğer dillerin söz varlıklarında bulunan alıntı kelimelerle karşılaştırıldığı takdirde⁴¹ onlardan fazla olmayacağı açıktır.

Türkçe Sözlüğün sözvarlığının kelime kaynaklarına göre dağılımı şu şekildedir⁴²:

³⁹ Türk Dil Kurumunun resmi internet sitesindeki “Güncel Türkçe Sözlük” adlı bölümde bu sayı karşımıza 60.693 olarak çıkmaktadır. Aynı sitede alıntı kelimelerin toplamı sayısı, 14.392 olarak verilmektedir.

<http://www.tdk.gov.tr/tdksozluk/sozdil.html> 04.07.2004; 17.02.

⁴⁰ Nişanyan, Sevan (2002) *Sözlerin Soyağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, s.7, Adam Yayınları İstanbul.

⁴¹ İngilizce’nin kelime hazinesinin ancak %25’i kendine aittir. Diğer bir ifadeyle İngilizce’nin kelimelerinin %75’i başka dillerden alıntıdır. Bknz. Sezer, Ayhan (1998) *Word Power for Proficiency in English*, Ankara, Hacettepe TAŞ Yayınları, s.57.

⁴² Bu dağılım, Türk Dil Kurumunun resmi internet sitesindeki “Güncel Türkçe Sözlük” verileriyle şu adresten karşılaştırılabilir:

<http://www.tdk.gov.tr/tdksozluk/sozdil.html>

Türkçe Sözlük			
Arapça	6426 = % 10.68	Slavca	17
Fransızca	4645 = %7.72	Moğolca	15
Farsça	1363 = % 2.26	Ermenice	14
İtalyanca	622 = % 1.03	Bulgarca	8
İngilizce	446	İbranice	8
Yunanca	383	Portekizce	3
Latince	93	Japonca	2
Almanca	84	Arnavutça	1
Rusça	38	Norveç	1
İspanyolca	37	Osmanlıca	40
Macarca	18	Türkçe	45888
Toplam: 60152 kelime			
Alıntı sözcük oranı: % 23.72			

Türkçe sözlükte yabancı kökenli olarak ilk sırada Arapça kelimeleri, ikinci sırada Fransızca kelimeleri, üçüncü sırada Farsça, dördüncü sırada da İtalyanca kelimeleri görmekteyiz. Bunların dışında Yunanca, Slavca, Ermenice, Bulgarca gibi dillerin etkisinin temel nedeni coğrafyanın yakınlığıdır. Bütün bunların dışında birkaç dilden o dillere ait kültür ürünü bir iki adet kelime de alınmıştır.

Türk dilinin tarihten başlayıp günümüze kadar, diğer dillere etkisi, dil ilişkileri mantığı içinde araştırılarak ortaya konulmalıdır. Bu anlamda üniversitelerimizin yabancı diller bölümlerinde çalışan akademisyenlerin de bu konuya eğilmeleri, Türkologlarla işbirliği içinde çalışmalar yapmaları gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Aksan, Doğan (1969) “Kelimelerin Ölümü Olayı ve Türk Yazı Dilindeki Örneklerinde Arapça ve Farsça Unsurların Etkisi Üzerine Notlar” *Necatî Lugal Armağanı*, Ankara, s. 97-108
- _____, (1977) “Köktürkçeden Bugüne, Türkçede Ödünçlemeler Üzerinde Bir Sözcük İstatistiği Araştırması” *Türk Dili*, No. 313, s. 344-347 Ankara, s. 43-46
- _____, (1995) *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara, TDK-439 5. Baskı
- _____, (1996) *Türkçenin Sözcükleri*, Ankara, Engin Yayınları
- Buran, Ahmet (2001) “Yabancı Diller Karşısında Türkçe” *Türk Yurdu-Türkçeye Saygı*, C. 21, S. 162-163, s. 79-82
- Demir, N; Yılmaz, E. (2003) *Türk Dili El Kitabı*, Grafiker Yay. Ankara
- Doğan, Levent (2000) *Zunun Kadir, Günçem, (İnceleme, Metin, Sözlük)* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Durmuş, Oğuzhan (2003) *Karahanlı, Harezm ve Kıpçak Türkçelerinde Arapça Alıntı Ögeleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Eker, Süer (2003) *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yay. Ankara (2. baskı)
- İmer, Kamile (2001) *Türkiye’de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları
- _____, (1973) “Türk Yazı Dilinde Dil Devriminin Başlangıcından 1965 Sonuna Kadar Özleşme Üzerine Sayıma Dayanan Bir Araştırma” *Türkoloji Dergisi*, VI/1 s. 173-190
- İşler, Emrullah (1997) *Türkçe’de Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Kelime ve Kelime Grupları*” İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
- Karaağaç, Günay (2002) *Dil, Tarih ve İnsan*, Akçağ Yayınları-Ankara
- Koç, Kenan; Bayniyazov, A.; Başkapan, V. (2003) *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara
- Korkmaz, Zeynep (2003) *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları- Ankara (2. basım)
- Kutlar, Hatice (1998) “Balkan Ülkelerindeki Türkçe Alıntılar ve Sözlükler Üzerine Kısa Kaynakça” *Kebikeç*, C. 7, s. 85-93

- Özçelik, Saadetin (2002) "Türkçe'deki Farsça Kelimerde Görülen Ses Olayları", *Türk Dili*, S. 612, s. 1033-1042, Ankara
- Parlatır, İ.; Gözaydın, N.; Zülfikar, H. (1998) *Türkçe Sözlük*, II Cilt, TDK Yayınları, Ankara 9. baskı
- Safa, Peyami (1990) *Osmanlıca Türkçe Uydurmaca*, Ötüken Neşriyat-İstanbul (3. basım)
- Sezer, Ayhan (1998) *Word Power for Proficiency in English*, Ankara, Hacettepe TAŞ Yayınları
- Tekin, Talat, (1995) *Türkmençe Türkçe Sözlük*, Simurg Yayınları, Ankara
- _____, (1997) "Dil Reformu ve Öbür Türkçeler" *Dil Devriminden Bu Yana Türkçenin Görünümü*, Ankara, Dil Derneği Yayınları
- Tietze, Andreas (1999) Wörterbuch der Griechischen, Slavischen, Arabischen und Persischen Lehnwörter im Anatolischen Türkisch- Anadolu Türkçesindeki Yunanca, İslavca, Arapça ve Farsça Ödünçlemeler Sözlüğü, Simurg Yayınları, İstanbul
- Uzun, Leyla (1999) "1945'ten Bu Yana Türkçe Sözlükler" *Kebikeç*, S. 7-8, s. 53-59.
- Ülgen, Erol (2004) "Türkçenin Dünya Dillerine Etkisi" *Türk Edebiyatı*, S. 368, s. 68. İstanbul
- Yudahin, K. K. (1994) *Kırgız Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara
- Yüce, Nuri (1999) "Osmanlı Türkçesi" *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, C. 1, İstanbul, IRCICA
- <http://www.tdk.gov.tr/tdksozluk/sozdil.html>
- TDK Türkçe Sözlük CD, Halıcı Yazılım, Ankara

ABSTRACT

Turkish has influenced many languages and it had been influenced by many languages in history. "Turkish Dictionary" which to expose vocabulary of modern Anatolian Turkish, was published 9 times by Turkish Language Institution nowadays. The aim of this article, is to determine the words which had taken from other languages on the basis of 9th publication of Turkish Dictionary.

